

MÁRJÁNOVICS DIÁNA

Történetek, amelyek rosszul végződnek

NEVEN UŠUMOVIC: A CSALOGÁNY NYELVE

Ford. Ladányi István, Forum, Újvidék, 2021

A magyar fordításirodalmat tekintve 2021 egyik örömdetes eseménye volt Neven Ušumović *A csalogány nyelve* című elbeszéléskötetének megjelenése. A világirodalmi újdonságokat értékelő megnyilatkozások alapján úgy tűnik, Ušumović könyve egyelőre kiesik a figyelem fókuszából – nem bővelkedünk a róla szóló írásokban, holott a horvát születésű, Koperben élő Ušumović írói kvalitása nem mindennapi. A szerző munkássága a horvát–magyar irodalmi kapcsolatok iránt érdeklődő olvasók számára ismert lehet. Ušumović hungarológusként számos jelentős művet ültetett át horvatra – neki köszönhető többek között Esterházy Péter (*Hrabal könyve* [Hrabalova knjiga, 2003]), Bodor Ádám (*Sinistra körzet* [Okrug Sinistra, 2005]), Hamvas Béla (*Egy csepp a kárhozatból* [Kap prokletstva, 2003]), *A láthatatlan történet* [Nevidljivo zbivanje, 2004]) horvát megjelenése és Molnár Ferenc (*A Pál utcai fiúk* [Dječaci Pavlove ulice, 2002]) újrafordítása.

A Forum Kiadó traN(S)zakció sorozatában publikált *A csalogány nyelve* két Ušumović-kötetre alapoz. A szerző szépíróként 1997-ben a *7 mladih* (7 ifjú) című elbeszélésgyűjteményével debütált, s a 2001-es *Ekskurzija* (Tanulmányi kirándulás) című kisregényét követően – számos értekező írás mellett – újabb novellákat közölt: 2009-ben a *Makovo zrno* (Mákszem), 2012-ben a *Rajske ptice* (Paradicsommadarak), legutóbb pedig a *Zlatna opeklina* (magyar cím? 2019) című munkát. *A csalogány nyelve* bizonyos darabjait, melyek a Mákszemből és a Paradicsommadarakból származnak, korábbi folyóirat-publikációk alapján a magyar olvasók is ismerhetik, ugyanis a kötet fordítója, Ladányi István értékes munkájának köszönhetően már a 2010-es évek eleje óta hozzáférhető a horvát szerző egy-egy írása (Vereš, Tiszatáj, 2013/9; Mákszem, Jelenkor, 2014/4; Vinaver gyermekei, Műhely, 2014/5–6; Bácskai rizs, Híd, 2014/12) és Ladányi – Ušumović prózájára rendkívüli módon rezonál – interpretációi (Között – Neven Ušumović elbeszélései, Tiszatáj, 2013/9; Paradicsommadarak – Az idegenség mintázatai Neven Ušumović rövidprózájában, Műhely, 2014/5–6).

Ladányi István a *Paradicsommadarak*ról szóló tanulmányában a következőképpen határozza meg Ušumović írásainak jellemzőjét: „novelláinak világa igen változatos, de köteteknek közös nevezője, hogy hősei a szerző által jól ismert közép-európai, jellemzően többnyelvű, több kultúrájú közegben élnek, ingáznak, próbálnak a felszínen maradni. Hőseinek hétköznapi életét, többnyire kisszerű, jóformán jelentéktelen tragédiáit mélyen meghatározza a felszín alatt lappangó múlt, annak többnyire meg sem ismert, feldolgozatlan traumáival” (108). Az idézet jól érzékelteti a novellák működésmódját, Ušumović írásainak hatóereje ugyanis abban áll, hogy a köznapinak tűnő eseményekről szóló szöveg egy ponton olyan megrázó – jellemzően az adott szocio-kulturális tér által meghatározott – történnel szembeesít, amely a kötet befejeztével is intenzíven munkál az olvasóban.

A Szabadka környékén játszódó címadó novella jól példázza e hatást: *A csalogány nyelve* elbeszélője egy turisztikai vállalkozó, aki a megszokott rutin szerint vezeti az erdőben magyar és német turistákból álló csoportját, amikor a konkurens cég olasz kuncsaftjai (predára éhező vadászként) foglyul ejtik őket, s a csoportból egy fiatal nőt az erdei házba kényszerítenek. Ušumović rafinált elbeszélést működtet – a tragédiát sejtető szöveg nem várt fordulattal folytatódik, és a kulturális-nyelvi idegenség problémaköre is kellő komplexitással érvényesül a novellában. Ugyancsak hétköznapi szituációból indít a *Vereš* című írás: a horvát főszereplő-narrátor, aki ösztöndíjas időszakát Budapesten tölti, megismerkedik a háborús mozgósítás elől menekülő, Magyarországon eltűnni igyekvő címszereplővel. Vereš különös események tanúja: visszaemlékezése érzékletesen szól a délszláv háborús cselekmények traumatizáló hatásáról, így az ország elhagyásával járó megaláztatásokról:

„A vajdasági magyarok menekültek a mozgósítás elől, ki hogy tudott, hiszen a szerb háborús tartalékosok között csak az áldozati bárány szerepét kaphatták. Az egyik módszer az illegális szökés volt a határon át. [...]. És nem is volt ez igazi szökés, hiszen minden Kraus forgatókönyve szerint történt... Mihajlo Kraus, a szerb határőr. Ott várt bennünket a megfelelő helyen, és begyűjtötte a zsetont az átlépésért. [...] A legmegalázóbb az volt, ahogy sorba állított bennünket, hogy átvizsgáljon [...]. Meztelenre vetkőztetett bennünket, átvizsgálta az összes iratunkat, a magunkkal hozott összes aprócska tárgyat, és mindent összehányt egy rakásba [...]” (76–77).

A novella tehát azon szöveghagyományba illeszkedik, amely az egymásnak feszülő ideológiák és a hatalmi rendszerek által meghatározott közelmúlt irodalmi feldolgozását célozza. Ušumović novellái ugyanakkor nagyfokú gondolati és intertextuális rétegzettséget is mutatnak, így a *Vereš* sem csak a háborús eseményekről tud érvényesen szólni. A precízen szerkesztett novella utolsó szakaszában a XX. század elejének magyar irodalmát idéző szövegtérbe csöppenünk. Vereš vörös hajú, vakítóan fehér bőrű barátnője, a „gumikeménységű Anikó” két öccséről szóló passzusban a szereplők csáthi karaktereket idéző kegyetlenséggel űzik végzetes játékaikat – kísérteteik áldozata pedig éppen Vereš és a padlástérben rejtegetett, kivájt szemű bagoly, akit a címszereplő eleven húsával etetnek. Hogy e történetnszál az *Anyagyilkosságot* juttatja eszünkbe, eleven húsával etetnek. Ušumović számos alkalommal nyilatkozott Csáth (és mellette a szintén szabadkai születésű Kosztolányi, Danilo Kiš és Radomir Konstantinović) inspiratív hatásáról; a *Mákszem* kötet pedig, melyben a *Vereš* is helyet kapott, explicit módon kijelöli irodalmi előképét: „Po motivima kratkih priča Géze Csátha” (Szabadka, 1887 – Subotica, 1919) / „Csáth Géza rövidtörténeteinek motívumai nyomán (Szabadka, 1887 – Subotica, 1919)” – szól a mottó. A *Vereš* mellett *A csalogány nyelve*nek számos más darabja (például a *Dar*, az *Apa és fiú* vagy a *Prayer for passive resistance*) ugyancsak a jellegzetes csáthi szövegvilág eredeti újragondolásként értelmezhető.

A recepció visszatérően hangsúlyozza Ušumović novelláinak földrajzi meghatározottságát – így tesz például Saša Ćirić, aki a *Mákszemben* szereplő írások szabadkai kötődéseire hívja fel a figyelmet (*Kritika 21: Neven Ušumović*, booksa.hr, booksa.hr/kritike/kritika-21-neven-usumovic), vagy Sirbik Attila, amint *A csalogány nyelve* utószavában azt írja, „térképet kellene rajzolni Neven Ušumović elbeszéléseihez, melyek szereplői a vidéki táj által, annak tükrében válnak bivalyerős karakterekké” (159). Ezért is bizonyulnak szerencsés választásnak a kötet szövegeit kísérő illusztrációk. A szabadkai képzőművész, Sándor Laura (szintén a délvidéki táj által inspirált) képei

elhagyatott településrészleteket, erodálódó épületeket jelenítenek meg; az alkotások atmoszférája jól korrelál az Ušumović-szövegek miliőjével. *A csalogány nyelve* tehát egy rendkívül átgondoltan komponált kiadvány, mely Ladányi elkötelezett munkáját is dicséri, és kétségtelenül jelzi a további Ušumović-fordítások szükségességét.